

«КНИГА ХУДОЖНИКА»: ПРОБЛЕМИ ВИДАВНИЧОЇ ТИПОЛОГІЇ

Галина Листвак

аспірант Української академії друкарства

У статті наведено та проаналізовано різні варіанти типології «книги художника». Запропоновано ознаки, за якими можна класифікувати такі проекти з видавничої точки зору.

Ключові слова: «книга художника», типологія, класифікація, визначальні ознаки.

The article deals with different versions of typologising of an artist's book. The characteristics, which can be used to classify such projects from the publishing perspective, are given.

Keywords: artist's book, typology, classification, defining characteristics.

В статтє приведєны и проанализированы разные варианты типологии «книг художника». Предложено признаки, по которым можно классифицировать такие проекты с издательской точки зрения.

Ключевые слова: «книга художника», типология, классификация, определяющие признаки.

Одним із питань, що постають перед творцями сучасних видавничих трендів, є класифікація та типологія незвичайних проєктів — «книг художника», в яких використано форму книги і які поєднують елементи видавничої справи та мистецтва. Чи не найсуттєвішою проблемою є те, що більшість стандартних типологічних ознак не придатні для їх класифікації. Як і для книжко-іграшок, на які «книги художника» схожі за багатьма ознаками і які часто формально теж не є книгами (не мають, наприклад, потрібної за визначенням стандарту кількості сторінок [1, с. 9]).

Через розмаїття термінів на позначення «книги художника» (*artist's book, livre d'artiste, livre de peintre, livre de luxe, artbook, артбук, арткнига, мистецька книга*), а також через різні індивідуальні тлумачення самого поняття чи не кожен термін почали вживати для характеристики різновидів «книги художника».

Та незважаючи на те, що за індивідуальними рисами «книг художника» їх можна виокремити у певні групи, все ж таки переносити цю схожість у межах групи на рівень типологічної ознаки не слід. Наприклад, восени 2011 р. в Колумбійському коледжі (Чикаго, США) відбулася спеціалізована виставка «книг художника», виготовлених за допомогою дерев'яних штампів і складальних літер (*Wood Type, Evolved: Experimental Letterpress & Relief Printing in the 21st Century*). Але застосована техніка чи матеріал, з якого виготовлено «книгу художника», не може стати підставою для типології, бо тоді видів буде безліч, як існує безліч потенційних засобів для втілення «книги художника».

Саме тому спроби окреслити типологію «книги художника» нечисленні й доволі умовні. А з огляду на специфічну візуальну складову цих об'єктів, типологічні ознаки, які пропонують різні дослідники, більшою мірою стосуються форми втілення, а не змісту.

Хоча, наприклад, культуролог Т. Злобіна, описуючи експонати проекту «Книжковий обід» у київському Центрі Сучасного Мистецтва, поділяє їх на три категорії: «щоденник», «розповідь» і «гру». «Звісно ж, — зазначає дослідниця, — цей поділ дуже умовний, однак він дозволяє охопити як зовнішні, формальні риси створених робіт, так і внутрішню мотивацію авторів і зміст, вкладений у об'єкти. Тим більше, що застосовувати звичні мистецтвознавчі критерії до подібних творів, оцінювати їх «композицію» чи «живописну манеру» просто неможливо» [2, с. 98].

Навіть західні дослідники, в яких потреба в каталогізації та класифікації «книг художника» виникла значно раніше (передусім у зв'язку з формуванням їх колекцій у фондах бібліотек і музеїв), лише нещодавно почали ґрунтовно вивчати це питання. Одна з небагатьох таких публікацій належить Д. Чаппеллу [11] і містить огляд різновидів «книги художника». Щоправда, групи книг, які запропонував Д. Чаппелл, не є типологічною системою у звичному розумінні, а скоріше, добіркою видів, що історично склалися за час розвитку явища. Серед «книг художника», які назвав цей дослідник, варто навести т. зв. змінені книги (*altered books*), книжкові об'єкти (*bookobjects*), електронні «книги художника» (*e-artist's books*), антикниги (*anti-books*), журнали художника (*artist's magazines*), публікації художника (*artist's publications*) тощо.

Таку ж «лінійну» класифікацію публікацій художників (artists' publishing) наведено в покажчику «Представляючи книгу художника» Бібліотеки Школи мистецтв у Глазго (Великобританія) [14, р. 2]. У ньому розрізняють чотири різновиди: «книги художника», «недовговічні» (мається на увазі аркушева продукція: листівки, плакати, закладки), цифрові та «ремісничі» (майстерно виготовлені вручну) публікації. А власне «книги художника» поділяються на 13 видів: ручні/друковані, друк на вимогу, брошура, фліп, фото, змінені, комплекти, скульптурні, текст, конкретна поезія, створені комерційно, цифровий друк, зіни (тобто періодичні видання). Як бачимо, застосовано поділ за різними якісними ознаками, не придатний для створення стрункої типологічної системи.

Польська дослідниця Д. Вишневська-Доманська з Вищої школи мистецтва та проектування в Лодзі (де діє навчальний напрям, присвячений «книзі художника») [17] пропонує поділяти книги на звичайні (які можуть створити художники, але нічого нового у мистецтві книги цими роботами не привносити), книги-проекти (bookworks, власне «книги художника» — інноваційні й незвичайні) та книжкові об'єкти (які більшою мірою схожі на скульптури чи інсталяції).

Іспанські дослідники Х. Е. Антон та А. Гомес [7] доволі передбачувано пропонують поділяти «книги художника» на унікальні (серед яких, у свою чергу, розрізняють оригінальні, об'єкти, монтажні та перероблені) і серійні (тобто тиражовані) книги.

У каталозі цифрової колекції американського Коледжу Рід (дступної онлайн добірки найбільш значущих книг ХХ та ХХІ ст.) «книгу художника» класифікують на жанри за історичним принципом: *livre d'artiste*, авангардна, концептуалістська, сучасна. Та, як зазначають укладачі каталогу, хоча ці категорії зазвичай використовують більшість істориків, вони не є чітким поділом, і багато книг не належать до лише однієї категорії [8].

У світі, де «книгу художника» вже віддавна активно колекціонують книгозбірні, проблема типології плавно переросла у проблему бібліотечної каталогізації. Так, наприклад, жваву дискусію на сторінках електронного журналу «Bonefolder» [10; 12; 13; 15; 16] викликала схема бібліотечного запису, яку запропонувала знана американська дослідниця та авторка «книг художника» Дж. Дракер. Ця схема містить вдвічі більше за звичайний запис пунктів опису і

максимально повно враховує можливі елементи книги [12]. Але поки основні «книжкові» питання з типологією ще не вирішені, мистецький світ підкидає нові, дуже вузькоспеціалізовані: наприклад, нині американські бібліотекарі обговорюють типологію «відео художника».

Та, незважаючи на всі спроби класифікації, жодна із запропонованих схем не наводить системи визначальних ознак (чи хоча б однієї ключової ознаки) для «книги художника». Всі рекомендації, якими б оригінальними, дотепними і досвідченими вони не були, пропонують рішення на рівні суб'єктивного інтуїтивного смакового сприйняття, що цілком очевидно, враховуючи мистецьке походження «книг художника».

На нашу думку, надалі більшість ключових для визначення «книги художника» ознак можуть стати типологічними характеристиками. Чи не найважливішим таким критерієм є **авторство**. Одні дослідники вважають обов'язковою передумовою «книги художника» її одноосібне авторство, інші не менш категорично наполягають на тому, що автор обов'язково повинен бути художником. Однак практика свідчить, що насправді до «книг художника» зараховують і проекти, які не цілковито відповідають таким вимогам. Це виводить нас на дві важливі характеристики авторства: кількість авторів (одноосібне та колективне авторство) [4] і фаховість (аматорське; дотичне, тобто автор — художник або мистецтвознавець за освітою; і власне фахове, коли автором є художник книги).

Дуже часто до «книг художника» висувають вимоги, пов'язані з **накладом**: це може бути унікальне видання, невеликий обмежений наклад чи відносно великий наклад. Крім того, наклад може бути однорідним (складатися з однакових примірників, які відрізняються хіба що порядковими номерами при нумерованому накладі) та неоднорідним (примірники якого мають відмінності, або ж існують паралельні варіанти видання в межах накладу).

Ще одним критерієм є **походження**: первинне (повністю оригінальний проект), вторинне за формою (для «книги художника» видозмінюється готове видання або якийсь предмет), вторинне за змістом (у «книзі художника» використано або творчо переосмислено готовий текст). Додатково можна використовувати традиційну схему поділу видань за **періодичністю** [1, с. 11-12].

Допоки «книги художника» перебувають у сфері мистецтва та в музейному просторі, проблеми їх означення та опису цікавлять, в основному, їх авторів-художників або ж колекціонерів. Але коли йдеться про часткове чи повне видавниче втілення «книги художника», то такі проблеми повністю лягають на плечі видавців. Тому ця тема потребує обговорення і залучення до цього процесу фахівців з видавничої справи, мистецтвознавців, поліграфістів.

Подальшу роботу над типологічними і класифікаційними особливостями доцільно проводити за допомогою аналізу конкретних прикладів «книги художника». Тоді стануть можливими виокремлення й опис чітких ознак, за якими «книгу художника» можна визначити як таку, та ознак, за якими можна вибудувати схему її опису.

Але, незважаючи на складність і неоднорідність таких проєктів, заявлена проблема їх типології видається цікавою і захопливою, адже передбачає розкриття самої суті «книги художника» і книги як такої.

1. ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. — [Чинний від 1996–01–01]. — Київ : Держстандарт України, 1995. — 34 с.
2. Злобіна Т. Графіка на дотик / Тамара Злобіна // Образотворче мистецтво. — 2008. — № 4 (68). — С. 98-99.
3. Книжковий обід 07/08 = Book lunch 07/08 : [каталог виставки] / Інститут духовних цінностей, Центр сучасного мистецтва при НаУКМА. — Київ, 2008. — 52 с.
4. Ренн О. Палітра колективних видань: спроба типологічного аналізу / О. Ренн // Діалог: медіа-студії : зб. наук. праць / редкол.: відп. ред. Александров О. В. [та ін.]. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. — Вип. 8. — С. 257-269.
5. Типология изданий : монографія / руков. авт. кол. Э. В. Гольцева ; НПО «Всесоюзная книжная палата», Научно-исследовательский институт книги. — Москва : Кн. палата, 1990. — 232 с.
6. Швецова-Водка Г. М. Типология документа : навч. посіб. для студ. ін-тів культури / Г. М. Швецова-Водка. — Київ : Книжкова палата України, 1998. — 80 с.
7. Antón J. E. Un Género que renueva el MundoVisual. Libros de Artista / José Emilio Antón, Antonio Gómez // Psicología y anatomía de la creatividad. — 1994. — Режим доступу: <http://es.scribd.com/doc/3928728/Libro-de-Artista->. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 10 жовт. 2012 р.

8. Artist's Books / Reed Digital Collections. — 2009. — Режим доступу: <http://cdm.reed.edu/cdm4/artbooks/index.php>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 10 жовт. 2012 р.
9. *Bodman S.* Artists' Books: Creative Production and Marketing / *Sarah Bodman*. — Bristol : Impact Press, 2007. — 67 p.
10. *Carrera J.* Diagramming the Book Arts / *Johnny Carrera* // Bonefolder : an e-journal for the bookbinder and book artist. — 2005. — Vol. 2, N 1. — P. 7-9. — Режим доступу: <http://digilib.syr.edu/cgi-bin/showfile.exe?CISOROOT=/bonefolder&CISOPTR=66&filename=67.pdf>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 10 жовт. 2012 р.
11. *Chappell D.* Typologising the Artist's Book / *Duncan Chappell* // Art Libraries Journal. — 2003. — № 28/4. — P. 12-20.
12. *Drucker J.* Critical Issues / Exemplary Works / *Johanna Drucker* // Bonefolder : an e-journal for the bookbinder and book artist. — 2005. — Vol. 1, N 2. — P. 3-15. — Режим доступу: <http://digilib.syr.edu/cgi-bin/showfile.exe?CISOROOT=/bonefolder&CISOPTR=65&filename=66.pdf>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 10 жовт. 2012 р.
13. *Frost G.* Reading by Hand: The Haptic Evaluation of Artist's Books / *Gary Frost* // Bonefolder : an e-journal for the bookbinder and book artist. — 2005. — Vol. 2, N 1. — P. 3-7. — Режим доступу: <http://digilib.syr.edu/cgi-bin/showfile.exe?CISOROOT=/bonefolder&CISOPTR=66&filename=67.pdf>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 10 жовт. 2012 р.
14. Introducing Artists' Books / The Glasgow School of Art Library. — Режим доступу: <http://www2.gsa.ac.uk/library/pdfs/ArtistsBooksIntro.pdf>. — 8 p. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 10 жовт. 2012 р.
15. *Martin E.* Make It Gouda / *Emily Martin* // Bonefolder : an e-journal for the bookbinder and book artist. — 2006. — Vol. 2, N 2. — P. 19-23. — Режим доступу: <http://digilib.syr.edu/cgi-bin/showfile.exe?CISOROOT=/bonefolder&CISOPTR=67&filename=68.pdf>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 10 жовт. 2012 р.
16. *Rogers R. R.* Collecting Artist's Books: One Librarian's Path From Angst to Enlightenment / *Ruth R. Rogers* // Bonefolder : an e-journal for the bookbinder and book artist. — 2007. — Vol. 4, N 1. — P. 9-13. — Режим доступу: <http://digilib.syr.edu/cgi-bin/showfile.exe?CISOROOT=/bonefolder&CISOPTR=70&filename=71.pdf>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 10 жовт. 2012 р.
17. *Wiszniewska-Domańska J.* Książka artystyczna i jej konteksty edukacyjne [Рукопис] / *Joanna Wiszniewska-Domańska* // Polska książka artystyczna z przełomu XX i XXI w. — 2010.